

АРХИМАНДРИТ ДИОНИСИЙ МИХАЛСКИ - ПРАТЕНИК НА ТЪРНОВСКИЯ РЕВОЛЮЦИОНЕН КОМИТЕТ В СЪРБИЯ ПРЕЗ 1873 Г.

Архимандрит Павел Стефанов

Статията е публикувана в:

Юбилеен сборник в чест напроф. Йордан Йорданов.

Доклади и научни съобщения от Седмите музейни четения "Човекът в миналото" на Регионален исторически музей Велико Търново, 20-21 май 2003 г. Ред. Хр. Харитонов.

Велико Търново, 2003, 36-39.

Със залавянето и обесването на Васил Левски революционното движение в и извън българските земи е обезглавено и изпада в криза. Още на 30 октомври 1872 г. по устна заповед на Апостола Ловчанският централен комитет прекратява съществуването си и мястото му се заема от Търновския.¹ Този факт се потвърждава както от спомените на Никола Обретенов, така и от писмата на търновци до Панайот Хитов.² Дейността на Търновския комитет не се нарушава от провалите и арестите другаде в страната.

Въпреки рухването на конспиративната мрежа, само три седмици след залавянето на Левски търновските дейци решават да вдигнат всенародно въстание. Те съзнават, че не са в състояние сами да го организират и осъществят, поради което сондират за евентуална намеса на Сърбия. По този начин се отстъпва от позициите на Апостола за извоюване на свободата със собствени сили. Търновци търсят посредничеството на Панайот Хитов, който е именит войвода и член на БРЦК, и Любен Каравелов. В началото на 1873 г. двамата се намират в Белград. Писмата на търновските революционери от 16 януари с. г. са поверени на специален

пратеник. Той пътува от Търново до Свищов, където се качва на парахода, пристига на 20 януари в сръбската столица и веднага започва срещите си.

Предаденото му писмо търновци адресират от името на “тукашния Централен комитет и от сичките частни комитети”. След като известяват за арестуването на Димитър Общи и Васил Левски, те продължават с оптимизъм: “Но недейте мисли, че сичко е заспало, наопъки, сега по-деятелно се работи и по-добре, никога няма да се оставим и ще се трудим, догдето е топла най-малката кръв в жилите ни... На местата на (заловените) наместихме други добри хора, само променихме законите, знаците, по-здраво върви сега”. Според тях българският народ очаква “светлата и славна десница на Хитова да отвори знамената” и да вдигне въстание при условие, че Сърбия започне война срещу Османската империя. Накрая прозвучава трезва нотка: “Инак ще се приготвим добре и сигурно чак тогава, защото един народ да го приготвяш е и тежко, и мъчно малко”.³ Това писмо до Хитов и Каравелов е придружено от изложение, отправено до сръбското правителство и дипломатическите представители на великите сили. Носи го същият пратеник. Изложението не напада пряко Високата порта, а обвинява само злоупотребите на местната администрация и правосъдието. Заявява се, че уж не съществува революционна мрежа, а тя е измислена от турците, за да развържат ръцете на местните дерибейи. Текстът продължава: “Заловените двама [Левски и Общи] са наши мъже, наши агенти, пратеници на всички българи, да издирват злоупотребленията на чиновниците сред населението”. Жалбата е “скрепена с печатите на общините и махалите градски в България”.⁴

На 27 януари 1873 г. пратеникът изпраща писмо до Търновския комитет, в което съобщава, че се срещнал с Хитов, “чичо Илия” и Каравелов. Последният отхвърля инициативата на търновци и забранява да се отправят жалби до сръбските власти или до великите сили. Но пратеникът само отчасти се съобразява с мнението на Каравелов. Той преписва носените писма на чисто и ги предава на Белградския митрополит

Михаил, известен с русофилството си. От писмото на пратеника до търновци се узнава, че той се среща с външния министър на Сърбия Йован Ристич, който също се отзовава скептично за търновската инициатива поради неблагоприятното международно положение и изказва опасението, че печатите и подписите под жалбата може да предизвикат репресии от страна на османската власт. Все пак пратеникът устно осведомява сръбските политици за трагичното състояние на своите сънародници и обяснява, че положението е непоносимо: “Вече не можем да търпим, чашата са вече препълни. Да отворим ли революция и ще ли бъдат нам в помощ или какво да правим...” След като престоява осем дни в Белград, пратеникът остава без средства и по нареждането на митрополита се настанява в един близък манастир. Той завършва писмото си с препоръката търновци да му пишат чрез митрополията.⁵

В отговора си най-вероятно от февруари 1873 г.⁶ до Търновския комитет Панайот Хитов потвърждава получаването на писмото, което е изпратено по пратеника, наречен от него “черната шапка”. От това определение става ясно, че довереникът на търновци е монах. Хитов облива търновци с леден душ: “Оттука, братя, нищо не очаквайте...”⁷ Търновският комитет му отговаря с писмо от 20 март с. г. и му съобщава да изпраща писмата си през Гюргево. В същото писмо търновци изразяват недоволството си, че “черната капа” надписва писмата си немарливо.⁸

Известният учител и революционер Бачо Киро пише в пътеписните си бележки: “На 1873, подир Възкресение [тогава на 8 април], ходих каде Белград, по Сръбско”. Прави впечатление, че средствата за пътуването му са събрани от революционните дейци в с. Михалци.⁹ Това поставя въпроса дали неговото отиване в Сърбия не е невинна екскурзия, а конспиративна мисия, която е свързана с тази на “черната капа”.

Кой е тайнственият пратеник на Търновския революционен комитет? Повечето учени са убедени, че става въпрос за отец Матей Петров Преображенски.¹⁰ Преки основания за това отъждествяване липсват.

Цитират се само думите на Христо Иванов-Големия, че за по-далече е изпращан отец Матей “да продава книги и да извършва длъжността си народна”.¹¹ Но са запазени сведения, че след февруари 1873 г. преобразенецът се укрива в родното си Ново село, Търновско, и преписва Кратка ирмология.¹² Не е възможно по същото време той да е в чужбина. Александър Бурмов смята, че пратеникът е анонимен троянски монах,¹³ а други отиват още по-нататък и виждат в него троянския игумен хаджи Макарий.¹⁴ Ние смятаме, че и двете идентификации са погрешни. Писмото от Белград от 27 януари 1873 г. е подписано по следния начин: “Ар. Х. Д. М-кий. Паница”.¹⁵ Първата част на подписа се разшифрова като “Ар[химандрит] Х[аджи] Д[ионисий] М[ихалс]кий”. Фамилното име “Паница” принадлежи на известен търновски род с разклонения във Виена и служи по-скоро за прикритие.

Убеждението на Бурмов, че пратеникът е свързан с Троян, се дължи на второ писмо, писано на 17 август 1872 г. в Калофер от сестра до нейния брат, който учи в чужбина. Според послеслова към писмото оригиналът му е на чешки език, а преводът е извършен от “А. Х. Д. М. в Троян”.¹⁶ Няма съмнение, че човекът, подписал се с тези акроними, е търновският пратеник до Белград. Неговото временно пребиваване в Троян съвсем не означава, че е калугер в Троянския манастир.

Единственият, който дава някои, макар и не съвсем точни сведения за отец Дионисий е забравеният днес поборник свещеник Петко Франгов.¹⁷ Той го нарича “Скитникът”. Въз основа на неговите данни и издирените допълнително от нас може отчасти да се възстанови биографията на този възрожденец. Бъдещият архимандрит Дионисий, чието светско име не е известно е роден през 1839 г. Той е ученик на Костадин Казака, дезертър от руската армия, който ок. 1829 г. отваря първото килийно училище в с. Михалци, Търновско.¹⁸ Казака е инициатор и за построяването на църква в селището през 1836 г., чиито икони са рисувани от поп Иван Попрайков от Разград.¹⁹ Когато кандидатства за учител в Михалци, Петко Славейков се

сблъсква с конкуренцията на сина на станалия вече поп Костадин.²⁰ След Михалци Дионисий продължава образованието си в Свищовския и Преображенския манастир и в Елена, а накрая се замонашва в Дряновския манастир. Той приема името Дионисий вероятно от почит към известния на времето просветен монах Дионисий от съседното на Михалци село Бяла черква, който е абонат за “Месецослов или Календар вечний” от Христодул Сичанов (Букурещ, 1840) и ктитор на Паисиевата “История”, преписана от даскал Драгия Ненов (1843, сега в НБКМ, ркп. 1116).²¹

След като е ръкоположен за свещеник (йеромонах), Дионисий заминава за Атон, където живее в Зографския манастир. Неспokoйният му дух го кара да се върне в родината, където се установява в манастира “Св. Троица” до Търново. Посещава Йерусалим и става хаджия. По-късно преминава в Свищовския манастир. По време на неговото игуменство през 1864 г. ковашкият и налбантският еснаф от Свищов подаряват на обителта голямо Евангелие.²² Франгов твърди, че свищовци изпращат отец Дионисий в Белград, за да се учи за епископ в тамошната Велика школа. Той заминава за чужбина вероятно през 1866 г., защото оттогава датира едно свидетелство за неговия стаж в манастира, издадено от Търновската митрополия.²³ Дионисий остава в Белград една година, след което се установява в Табор (сега в Чехия). Той вероятно учи в чешките земи, което се доказва от преведеното от него писмо на чешки език. Но в запазените списъци на българските ученици и студенти в Табор по това време липсва името му.²⁴

По-късно подписът на отец Дионисий Михалски се открива под писмо с дата 20 април 1871 г., изпратено от Провадия до варненската община. Тук събира владичината въпреки съпротивата на няколко свещеника.²⁵ В началото на май с. г. сумата от 100 сребърни меджидии е изпратена на Българската екзархия.²⁶ През същата 1871 г. е отпечатана антикатолическата брошура “Полемика от славянский язык. Богословска наука” на Тодор Хаджистанчев, на която “игумен х. Дионисий” е абонат от

Варна. Той записва и местното ученическо дружество.²⁷ В скоби следва да се отбележи, че дългогодишен жител и член на общината във Варна е и друг духовник с име Дионисий, който има сан йеромонах. Той вероятно е родом от Одрин (има брат там), подписва се на гръцки език през 1869 г. (учил е в гръцко училище), а през 1874 г. вече се споменава като починал “преди пет години”.²⁸

Запазено е непубликувано писмо на нашия “архимандрит Дионисий Болгарин” до д-р Франьо Маркович в Загреб от 4 юни 1872 г.²⁹ В него благодари за издаването от него сп. “Венац” и заявява, че възнамерява да се абонира в България. Заявява, че ще чака отговор “у двору бископову”, т.е. в резиденцията на известния приятел на България и издател на Братя Миладинови епископ Йосиф Щросмайер, след което ще отпътува за Нови Сад и Куча. Д-р Андрия Шуляк от Джаково ни изпрати ксерокопие на друго писмо на Дионисий от 1872 г., отправено до Щрасмайер, ако се съди по обръщението “Ваше Преосвещенство”. В него се изказва благодарност за грижите му към българите и се призовава Бог да съедини “всички югославяни”.³⁰

Според Франгов отец Дионисий се връща “от Немско” през 1872 г. и отсяда в Самоковския манастир. В Самоков действително има манастир, но той е женски (метох). Заподозрян е от османските власти и е хвърлен в затвора, откъдето е освободен по ходатайството на търновеца даскал Никола Златарски. След това се връща в Табор, “за да следва богословието”. Но в този чешки град никога не е имало богословско училище. Известно е, че в Табор през 1870-1875 г. учи само един човек от Михалци - Костадин Колев, ученик на Бачо Киро и участник в Априлското въстание.³¹ Отец Дионисий се връща в България чак през 1884 г. Установява се в манастир “Св. Архангел Михаил” до София (вероятно Кокалянския). Тук той намира смъртта си, понеже води ожесточени патриотични спорове с един сръбски учител, който го “промушил с ятаган в сърцето”. Поне такава е версията на Петко Франгов. Тя е твърде вероятна,

ако конфликтът между двамата избухва през есента на следващата 1885 г., когато се води Сръбско-българската война. В читалището на с. Михалци, Търновско, в началото на ХХ в. се пази портрет на архимандрит Дионисий.

Настоящата биография е първият и по неизбежност непълнен опит името му да бъде изведено от мрака на забвението и оценено по достойнство. Въпреки несъмнените си интелектуални способности и създадени връзки у нас и в чужбина, архимандрит Дионисий не успява да стане епископ, учен или революционер. Неговата близост с римокатолици го прави подозрителен в очите на православните. За научна кариера не е достатъчно полученото от него образование. За да се отдаде изцяло на революционната кауза, той би трябвало да се откаже поне формално от църковния си сан, но за разлика от Левски не е готов да го стори. Неуспехът на отец Дионисий да се реализира професионално се дължи най-вече на неговия непостоянен, метежен, конфликтен характер, който го тласка от една авантюра към друга. Това, което знаем засега за него, изцяло се вписва в определението, дадено му от Франгов - "Скитникът".

---

¹ **Бурмов, Ал.** Български революционен централен комитет (1868-1877). - В: **Същия.** Избрани произведения в три тома. Т. 3. С., 1976, 48-50.

² **Обрегенов, Н.** Спомени за българските въстания. 3 изд. С., 1983, с. 167.

³ Архив на Възраждането. Т. 1. Документи по политическото Възраждане. Ред. Д. Т. Страшимиров. С., 1903, с. 280, № 7.

⁴ НБКМ-БИА, II А 8650; **Бурмов, Ал.** Цит. съч., с. 88.

⁵ **Берон, В.** Археологически и исторически изследвания. Търново, 1886, с. 318.

⁶ Погрешна е датата "6.XII.1873 г." в **Бурмов, Ал.** Отец Матей Преображенски. Материали за биография. - В: **Същия.** Избрани произведения в три тома. Т. 2. С., 1974, с. 323.

⁷ НБКМ-БИА, II А 8405; частично в **Бурмов, Ал.** Българският революционен централен комитет..., с. 50.

⁸ Архив на Възраждането. Т. 1, с. 281, № 8.

⁹ **Чорбаджиев, Н.** Поп Стефан Трифонов (1831-1876). – Исторически преглед, 2003, № 1-2, 205-215.

¹⁰ **Драганова, Т.** Матей Петров Преображенски. - В: Студии по история. Велико Търново, 1973, 303-304; **Същата.** Търновски революционен комитет (1869-1875). - Годишник на музеите от Северна България. Т. 2, 1976, 65-66, и др.

¹¹ **Иванов-Големия, Хр.** Спомени. С., 1984, с. 92.

¹² **Бурмов, Ал.** Отец Матей..., 323-324.

¹³ **Бурмов, Ал.** Българският революционен централен комитет..., с. 49, бел. 8.

¹⁴ **Маринов, Мл.** Христо Иванов-Големия. Личност и дело. С., 1987, 99-104.

¹⁵ **Берон, В.** Цит. съч., с. 319.

¹⁶ Пак там, 321-323.

- ¹⁷ **Франгов, П.** Белочерковската чета в Дряновския манастир през 1876 г. 3 изд. Търново, 1909, 159-160, бел. под черта.
- ¹⁸ ДА-Велико Търново, ф. 647к, оп. 1, а.е. 10 (кондика на църквата “Успение Богородично” в с. Михалци).
- ¹⁹ **Стефанов, П.** Живот и дело на зографа Иван Попрайков. - В: Тревненска художествена школа. Ред. Ат. Божков. С., 1985, 83-89.
- ²⁰ **Славейков, П. Р.** Съчинения. Т. 3. Автобиографични творби, биографии и исторически очерци. С., 1979, с. 17.
- ²¹ **Радев, Ив.** Белочерковският препис на “История славянобългарска” и неговата история. - Исторически преглед, 1989, № 1, 72-81.
- ²² ДА-Велико Търново, ф. 805к, оп. 1, а.е. 27, л. 173; **Ганчев, Ст.** Свищов (Принос за историята му). Свищов, 1929, с. 62.
- ²³ НБКМ-БИА, ф. 783 (Никола Златарски); Обзор на архивните фондове, колекции и единични постъпления, съхранявани в Българския исторически архив. Кн. VIII (от фонд 601 до фонд 800). Съст. В. Василева и др. Под ред. на Д. Томова и Цв. Нушев. С., 1995, с. с. 308.
- ²⁴ **Јелек, Е.** Bulhar*т× studenti na t'borskПch *kol'ch v letech 1868-1878. - In: T·bor. Sborn×k k 550. vProΦi vzniku m+sta. Usпо★adal Franti★ek CrkovskП. T·bor, 1970, 75-87.
- ²⁵ **Попгеоргиев, Й.** Материали по църковната борба. - Сборник за народни умотворения. Т. 24, 1908, с. 195, № 334.
- ²⁶ ДА-Варна, ф. 79к, оп. 1, а.е. 7, л. 9; Борбите на българите от Варненска и Преславска епархия за църковна независимост 1840-1879 г. Документи и материали. Съст. Б. Дряновски и Варненски и Великопреславски Кирил. Варна, 2002, с. 205, № 113. Дионисий изобщо не е влязъл в полезрението на **Тонев, В.** Българското Черноморие през Възраждането. С., 1995.
- ²⁷ **Димитрова, Ст.** Спомоществатели на български възрожденски издания от Варна и Варненско. - Известия на Народния музей - Варна. Т. 25 (40), 1989, с. 82.
- ²⁸ **Ников, П.** Българското възраждане във Варна и Варненско. Митрополит Йоаким и неговата кореспонденция. С., 1934, с. 162; **Инокентий, архим.** Копирните книги на варненската българска община (1868-1875). Варна, 1934, с. 67.
- ²⁹ НА-БАН, кол. 14, оп. 10, а.е. 705-706, л. 1. По същото време в Загреб учи търновецът Михаил Сарафов. Вж. **Жечев, Н.** Михаил Сарафов. Спомени. – ИДА. Т. 37, 1979, 157-202.
- ³⁰ Приложено към писмо IC-MMV-18 от 18 юни 1991 г. на Марина Михалич, завеждаща Справочния отдел в Националната и университетска библиотека в Загреб.
- ³¹ **Радев, Ив.** Белочерковският апостол. С., 1987, 140-141.

Archimandrite Dionisiy Mihalski – the envoy of the Turnovo revolutionary committee to Serbia in 1873

Archimandrite Pavel Stefanov

After the hanging of Vasil Levski in February 1873 the Turnovo revolutionaries wanted to stage an uprising with the help of Serbia. The present article discloses for the first time the identity of the envoy sent to Belgrade as Archimandrite Dionisiy (1839-1884) from the village of Mihaltsi, Turnovo region. All evidence gathered about his life and activities is presented. He is one of very few Bulgarian clergymen of that time who

---

worked not only in Bulgaria but lived for years in the Czech and Croatian lands and cooperated with the Roman Catholic church.

Вж. **Илчев, Иван**. Междено време. С., Колибри, 2005, 336 с. [вкл. Дневник на Илия от Бяла Черква, от 1 януари до 31 декември 1900 г.]